

KINNITATUD
kultuuriministri
28.11.2013
käskkirjaga nr 371

KULTUURIMINISTEERIUM

**PROGRAMM
„PÜHAKODADE SÄILITAMINE JA ARENG
2014–2018“**

TALLINN 2013

SISUKORD

1. Sissejuhatus.....	3
2. Riiklik programm „Pühakodade säilitamine ja areng“ 2003–2013	3
2.1. Toetatud tegevused.....	5
2.2. Programmi tulemuslikkuse hindamine	8
3. Hetkeolukorra analüüs	9
3.1. Kirikuhoonete ehitustehniline olukord	9
3.2. Konfessioonide ja koguduste liikmeskond	9
3.3. Programmi eduka jätkamise eeldused	10
4. Programmi eesmärgid ja oodatav mõju aastatel 2014–2018	10
4.1. Kultuuriväärtuslike pühakodade avariiline seisund on peatatud	10
4.2. Pühakodade jätkusuutlik areng on tagatud	11
5. Programmi valdkonnad ja toetatavad tegevused.....	11
5.1. Kultuuriväärtuslike pühakodade ja nende sisustuse säilimine	11
5.2. Pühakodade jätkusuutlik kasutus.....	11
5.3. Teadus- ja arendustegevus.....	12
6. Pühakodade programmi rahastamine ja juhtimine.....	12
6.1. Rahastamine.....	12
6.2. Juhtimine	12
6.3. Programmi juhtnõukogu	12
7. Rakendamine.....	13
7.1. Programmi valdkonna 5.1 tegevused.....	13
7.2. Programmi valdkonna 5.2 tegevused.....	14
7.3. Programmi valdkonna 5.3 tegevused.....	14
7.4. Toetuse mitteandmise alused.....	14
7.5. Taotlusvorm ja lisadokumendid	15
8. Lisad.....	15

1. SISSEJUHATUS

Kirikud on Eesti kultuuri lahutamatuks osaks olnud alates 13. sajandist. Lisaks vaimsele pärandile on pühakojad läbi aegade kujundanud meie ehitatud keskkonda – nad on olnud ja jäänud kultuurmaastiku dominantideks ning eriti keskaegsed kirikud moodustavad Eesti arhitektuuripärandi ühe väärtuslikuma osa. Tegemist on väärtustega, mis vajavad säilimiseks pidevat hoold ja kogu ühiskonnale olulise pärandina ka riigipoolset toetust.

Tervikuna moodustab meie mitmepalgeline kirikuarhitektuur kordumatu ansambli, kuhu kuuluvad näited gootikast moodsa ehituskunstini ning millele sekundeerivad mõneti eksootilised rühmad – õigeusu ja vanausuliste kirikud, tagasihoidlikud külapalvelad, kagu-Eesti tsässonad ning rannarootsi alade puit- ja kivikirikud. Selle rikkaliku ja mitmepalgelise pärandi omapäraks on seotus rohkete kunstimälestistega, milleks on kiriku sisustus: altar, kantsel, ikoonid ja ikonostaasid, pingid, orel, kell, vitraažaknad, lühtrid ning mitmesugused sakraalsemed.

Kirik on Eestimaal nii mõnegi paikkonna peamine ajalooline vaatamisväärsus ning sisuliselt on iga kirik omaette muuseum. On oluline, et meie pühakojad oleksid avalikkusele avatud. Argipäeval kirikuuste avamine eeldab seda, et sisseastujale tutvustatakse pühakoja ehituslugu ja vaatamisväärsusi ning oluline on ka selle kaudu nimekate isikute mälestuse tutvustamine.

Pühakodade programmi eesmärkide elluviimine on pidev protsess, kus paremaid tulemusi annab järjepidev tegutsemine ning selle väärtusliku kultuuripärandi valdkonna stabiilne ja süsteemne arendamine.

2. RIIKLIK PROGRAMM „PÜHAKODADE SÄILITAMINE JA ARENG“ 2003–2013

Muinsuskaitseamet ja tema eelkäijad on nõustanud ja rahastanud kirikuhoonete ning nende sisustuse restaureerimist alates 1920. aastatest. Pärast Eesti Vabariigi taasiseseisvumist eraldati pühakodadele aastatel 1992–2003 toetusi kokku 6,95 miljonit eurot. 21. sajandi alguses peeti vajalikuks koondada sakraalpärandi hoiu temaatika ühtseks programmiks, millesse oleksid kaasatud kõik huvitatud osapooled ja mis tegeleks pühakodade säilitamise ja valdkonna arenguga terviklikult.

Lähtekohtade ettevalmistamiseks moodustati Kultuuriministeeriumi kantsleri 21. veebruari 2001 käskkirjaga nr 1 töögrupp,¹ kes kinnitas programmi tähtsamad eesmärgid ja põhimõtted. 18. märtsil 2003 kiitis Vabariigi Valitsus heaks riikliku programmi „Pühakodade säilitamine ja areng“ ning selle esialgne tegevus kavandati kümneks aastaks (2004–2013). Programmi eesmärk oli ühtse, läbipaistva ja süsteemse lähenemise kaudu tagada pühakodade kui Eesti kultuuri- ja kunstiajaloolise pärandi olulise osa säilimine.

Tegevuste koordineerimiseks moodustati kultuuriministri 30. juuni 2003 käskkirjaga nr 121 juhtnõukogu. Programmi viimase aasta seisuga kuuluvad juhtnõukogusse Muinsuskaitseameti, Kultuuriministeeriumi, Siseministeeriumi, Välisministeeriumi,

---

¹ Töögrupi koosseis: Anneli Randla (Muinsuskaitseinspektsiooni peadirektori kt., töögrupi esimees), Ülo Puustak (Muinsuskaitseinspektsiooni ekspertiisiosakonna juhataja, töögrupi sekretär), Ilmo Au (Siseministeeriumi usuaşjade osakonna juhataja), Mehis Helme (EAÕK esindaja), Ruudi Leinus (EKN täitevsekretär), Olev Liivik (EELK esindaja), Mati Maanas (EELK esindaja), Andres Nõlve (Kultuuriministeeriumi riigivarabüroo juhataja), Arno Peksar (Hanila vallavanem, Eesti Omavalitsusliitude Ühenduse esindaja) ja Sirje Simson (EELK esindaja).

Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi, Rahandusministeeriumi, Haridus- ja Teadusministeeriumi, Eesti Linnade Liidu, Eesti Maaomavalitsuste Liidu, Tartu Ülikooli, Eesti Kunstiakadeemia, Eesti Kirikute Nõukogu, EELK, EAÕK-i ja MPEÕK-i esindajad. Kokku toimus neil aastatel 60 juhtnõukogu koosolekut, programmi igapäevast tööd korraldas Muinsuskaitseamet.

Programm oli suunatud kõigi konfessioonide kõikidele pühakodadele sõltumata sellest, kas need on tunnistatud kultuurimälestiseks või mitte. Pühakodade all peeti omakorda silmas ainult neid hooneid, kus peetakse jumalateenistusi, mitte kirikukomplekside muid hooneid — pastoraate, nende abiehitisi, kabeleid, leeri- ja koolimaju, kirikuaedade ehitisi.

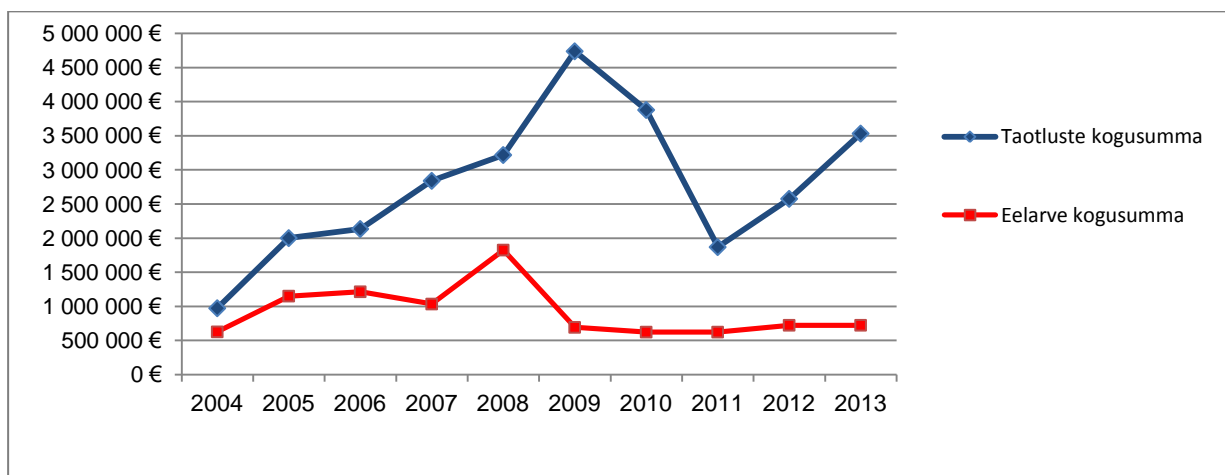
Programmi raames rahastati järgmiseid tegevusi:

- restaureerimistööd (eelkõige avariiliste katuste ja konstruktsioonide remont)
- uuringud ja projektdokumentatsiooni koostamine
- piksekaitsete ning valve- ja tulekaitsesignalisatsioonide paigaldamine

Lisaks teostati alamprogrammide kaudu:

- teaduslikke uuringuid
- kirikute sisustuse restaureerimist, konserveerimist ja inventeerimist
- orelite passide koostamist
- kirikuaedade ja varemete inventeerimist
- kirikuteemaliste trükiste väljaandmist
- korraldati muinsuskaitse- ja hooldusalaseid koolitusi

2002.-2003. aastal kaardistati ankeetküsitluse põhjal pühakodade seisukord ja restaureerimisvajadused.² Esitati hinnang, et kogu restaureerimisvajaduse katmiseks peaks eraldama programmile 10 aasta jooksul kokku 633,3 miljonit krooni (40 miljonit eurot), s.o u 4 miljonit eurot aastas. 2013. aasta seisuga on programmile kokku eraldatud 9,23 miljonit eurot, mis on 22,8% algselt kaardistatud vajadusest. Sellele lisanduvad riigieelarvest, kuid väljaspool programmi pühakodadele eraldatud restaureerimistoetused (vt lk 8).

Joonis 1. Esitatud taotluste ja programmi eelarve võrdlustabel.

Vaatamata sellele, et võimalused eesmärkide täitmisel on jäänud oodatust väiksemaks, seda nii programmi eelarve kui ka pühakodade omanike endi panuse mõttes, on programm olnud äärmiselt oluline ja vajalik ning olemasolevate vahenditega on suudetud korrastada väga paljusid kirikuid, samuti leida kaasfinantseeringu abil täiendavaid toetusvõimalusi. Esimest

² Kokku laekus täidetud ankeete tagasi 225 koguduselt. Täpsemalt vt <http://www.muinas.ee/files/P%C3%BChakodade%20s%C3%A4ilitamine%20ja%20areng.pdf>.

programmiperioodi kokku võttes võib öelda, et suurenes valdkonna rahastamine ja oluliselt paranes valdkonna terviklik ning laiapõhjaline koordineerimine.

2.1.Toetatud tegevused

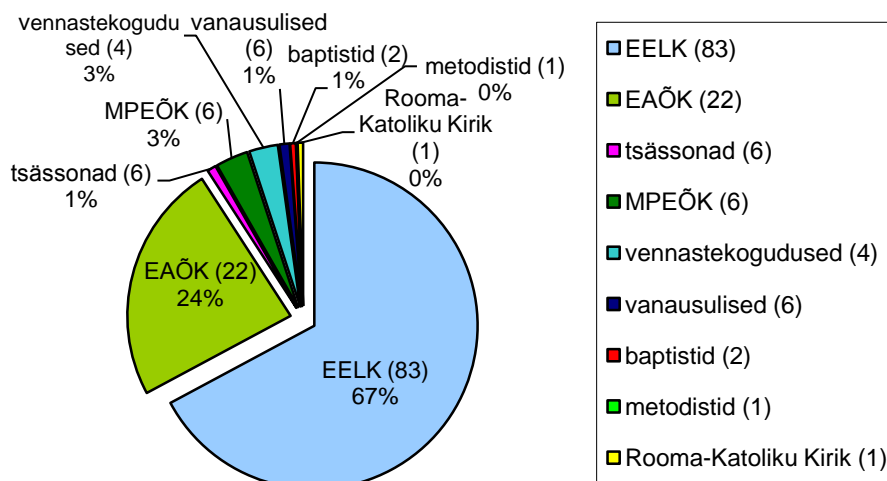
Riikliku programmi „Pühakodade säilitamine ja areng“ raames sai aastatel 2004–2013 erinevaid toetusi ühtekokku 197 erinevat pühakoda. Toetusi anti ühtekokku üheksale erinevale konfessioonile ning ühele üksikkogudusele. Toetuste üldsummast³ on 89,8% läinud mälestistele.

Toetust saanud tööde liik	Arv	Summa
Hoonete restaureerimis- ja remonttööd	131	7 922 709 €
Sisustuse restaureerimine / konserveerimine	214	290 954 €
Projektidokumentatsioonide koostamine	133	290 188 €
Teadusuuringud		187 952 €
Trükised	13	143 127 €
Valve- ja tulekaitsesignalisatsioonide paigaldamine ja korrastamine	57	97 338 €
Piksekaitsete paigaldamine ja korrastamine	28	75 858 €
Sisustuse inventeerimine		20 751 €
Kirikuaedade inventeerimine	22	19 940 €
Orelite passistamine	139	14 988 €
Koolituste korraldamine	26	8 539 €
Varemete inventeerimine	9	5 142 €
Kokku:		9 078 309 €

Joonis 2. 2004–2013 toetatud tegevused tööde liikide kaupa.

Restaureerimis- ja remonttööde toetused

Erinevateks restaureerimistödeks anti aastatel 2004–2013 kokku toetusi 7,92 miljonit eurot. Suuremaid ja väiksemaid restaureerimis- ja remonttöid tehti kokku 131 pühakoda juures, neist 106 on mälestised. Toetused jagunesid üheksa eri konfessiooni pühakodade vahel.

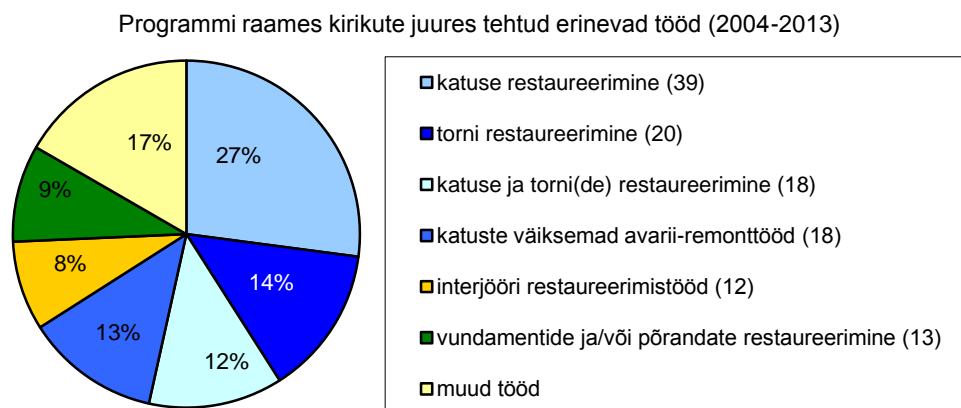

Joonis 3. Restaureerimistoetuste jaotus konfessioonide vahel (sulgudes toetuse saanud pühakodade arv vastavas konfessioonis; tsässonad on EAÕK-st eraldi välja toodud).

Maakondlikult eraldati kõige rohkem restaureerimistoetusi Saaremaa, Lääne-Virumaa, Harjumaa ja Valgamaa kirikutele. Kõige vähem on toetusi saanud Põlvamaa ja Jõgevamaa kirikud.

³ Siinkohal on toetuste hulka arvestatud nii investeeringud kui ka kõik alamprogrammid, v.a inventeerimised (kirikutekstiilid, kirikuaiad, varemed, kellad, ikoonid jne).

Vastavalt programmi prioriteetidele remonditi põhiliselt kirikute avariilisi katuseid. 131-st pühakojast tehti erinevas ulatuses katuste remonttöid 93 juures. Ülejäänud tööd olid vundamentide ja/või põrandate restaureerimistööd (13), interjööri konserveerimis- või restaureerimistööd (12), akende restaureerimine, ahjude remont, treppide restaureerimine, seinte sirgendamine, fassaadide restaureerimine, seenkahjustuste likvideerimine jms. Mõnede kirikute juures on teostatud mitmeid erinevaid töid.⁴

Joonis 4. Erinevate restaureerimistööde proportsioonid perioodil 2004–2013.

Valve- ja tulekaitsesignalisatsioonide ja piksekaitsete paigaldamine
Pühakodade programmi tegevuse 10 aasta jooksul paigaldati 57 pühakojale valve- ja/või tulekaitsesignalisatsioonisüsteem (või täiendati või remonditi vana süsteemi). Ühtekokku eraldati valve- ja/või tulekaitsesignalisatsioonide paigaldamiseks 97 338 eurot. Piksekaitset paigaldati (või täiendati vana süsteemi) 28 kirikule ning selleks kulus 75 858 eurot.

Projektdokumentatsioonide koostamine

Programmi raames koostati 92 pühakojale ühtekokku 133 restaureerimisprojekti ja/või muinsuskaitse eritingimust ja/või tehnilise seisukorra ekspertiisi vms. Kokku eraldati selleks 290 954 eurot.

Alamprogrammid

Programmi raames olid spetsiifilised valdkonnad jagatud alamprogrammideks. Neid viidi ellu üldjuhul juhtnõukogu ja Muinsuskaitseameti omaalgatusena. Kokku eraldati alamprogrammidele 840 738 eurot.

Sisustuse alamprogramm

Sisustuse alamprogrammi eelarvest eraldati kirikute sisustuse (altarid, kantslid, maalid, ikoonid, armulauariistad, lühtrid, skulptuurid, orelid jne) restaureerimiseks/konserveerimiseks 290 954 eurot ning ühtekokku tehti erinevaid töid rohkem kui 200 kunstiteose ja sisustuselemendi juures. Lisaks restaureerimistele korraldati sisustuse alamprogrammi raames erinevaid inventeerimisi (kirikute sisustus, kirikutekstiilid, kellad, ikoonid jms), selleks eraldati 20 751 eurot.

Teaduse alamprogramm

Teaduse alamprogramm hõlmas kaht järjepidevalt tegutsenud suurt projekti: Tallinna Tehnikaülikooli projekt „Eesti pühakodade kivimüüride niiskuskahjustused ja sooldumine“

⁴ Näiteks Risti kirikus Harjumaal restaureeriti nii katuseid, interjööri kui ka põrandaid; Avinurme kirikus Ida-Virumaal restaureeriti vundamendid, põrandad, katused ja avatäited.

ning Eesti Kunstiakadeemia projekt kirikute digitaalarhiivi loomiseks. Kunstiakadeemia projekti käigus loodi avalik andmebaas <http://kirikud.muinas.ee>, mis koondab erinevatest institutsioonidest kogutud ning ühtsesse süsteemi liidetud multidistsiplinaarset teavet Eesti kirikute ehitus- ja konserveerimisajaloost. Toetati ka väiksemaid projekte, nt lubimörtide ja -krohvide koostise ja ilmastikukindluse hindamise uuringud, interjööri õlivärvide viimistluse konserveerimise võimaluste uuringud jm. Eelarve oli kokku 187 952 eurot.

Trükiste alamprogramm

Toetati kaheteistkümne raamatu ilmumist ja iga-aastaselt ka Eesti Kirikute Nõukogu trükise „Teeliste kirikud“ väljaandmist. Programmi juhtnõukogu liikme Anneli Randla eestvõtmisel algatati kahe raamatusarja ilmumine – Eesti kirikud ja Eesti kirikute sisustus. Esimeses sarjas on ilmunud kolm monograafiat:

- Kaarma kirik. Kersti Markus, Tiina-Mall Kreem, Anu Mänd, 2003.
- Tallinna Kaarli kirik. Egle Tamm ja Tiina-Mall Kreem, 2007.
- Tartu Jaani kirik. Kaur Altoa, 2011.

Teises sarjas, mis keskendub eelkõige kirikute sisustusele, ilmus samuti kolm raamatut:

- Kirikute hõbevara. Altaririistad keskaegsel Liivimaal. Anu Mänd, 2008.
- Ristimise läte. Ristimiskivid keskaegsel Liivimaal. Merike Kurisoo, 2009.
- Kirikuhõbe uusajast tänapäevani. Kaalu Kirme, 2012.

Igapäevatoös ilmnenuid praktilise vajaduse katmiseks anti välja „Kirikute hooldusraamat“ nii eesti kui ka vene keeles. Käsiraamatut on jagatud kirikutele tasuta.

Lisaks on pühakodade programm toetanud veel kolme raamatu ilmumist: „Jõelähtme kirik ja kogudus 18. sajandi I poolel. Pastor Heinrich Christopher Wrede ja tema ametijärglaste kroonikamärkmed“ (2006), Riho Saardi „Hiiumaa ja hiidlased – usutuultest tormatud ja piiratud“ (2009) ning Jaanus Plaadi ja Arne Maasiku „Õigeusu kirikud, kloostrid ja kabelid Eestis“ (2011). Programmi kümne aasta tegevus on kavandatud kokku võtta tutvustava raamatuga, mis ilmub 2013. aasta lõpus. Trükiste alamprogrammi eelarve oli 143 127 eurot.

Koolituste alamprogramm

2006. aastal alustati pühakodade programmi raames muinsuskaitsealaste täiendkoolituste korraldamist EELK vaimulikele, koguduste juhatuse liikmetele ja kirikuteenijatele ning kohalike omavalitsuste esindajatele. Aastatel 2006–2008 toimusid koolitused EELK kogudustele ja kohaliku omavalitsuse esindajatele, 2009. aastal EAÕK ja MPEÕK konfessioonidele. Kokku korraldati 26 õppepäeva. Koolituste alamprogrammi eelarve oli 8 539 eurot.

Orelite alamprogramm

Orelite alamprogrammi põhieesmärk oli orelite passide koostamine. Spetsiaalse metoodika alusel, kus ühendati nii muusikaline, tehniline kui ka kunstiajalooline inventeerimine, koostati aastatel 2004–2008 passid ühtekokku 139 orelile, eelarvega 14 988 eurot. Töid teostasid OÜ Mäeväli Orelitöökoda ja OÜ Olev Kentsi Orelitöökoda. Orelite passistamine on edukalt lõpetatud.

Kirikuaedade alamprogramm

Kirikuaedade alamprogrammi raames alustati 2004. aastal kirikuaedade inventeerimist. Eesmärgiks oli kirikuaedades asuvate kabelite, väravate, väravaehituste, piirdemüüride, hauatähiste jm elementide inventeerimine ja kataloogiseerimine (koos kirjelduse, dateeringu, mõõtude ja seisundi kirjeldusega) ning selle baasil selgitada välja restaureerimis-konserveerimistöode vajadus ja suurusjärg. Aastatel 2004–2008 inventeeriti 22 luteri kirikuaeda Lääne-, Pärnu-, Harju- ja Raplamaal. Töid teostasid Andres Aua ja Eduard Rajari. Kokku on kirikuaedade inventeerimine läinud maksma 19 940 eurot.

Varemete alamprogramm

2004. aastal alustati ka kirikute varemete inventeerimist, eesmärgiga dokumenteerida info, määratleda riskirühmad, anda väärtushinnangud ja seisukorra hinnang ning koostada tegevuskava (sh konserveerimine ja lagunemise ehituslik ennetamine, funktsioonid). Ankeedid koostati üheksa kiriku vareme kohta, kuid vahendite vähesuse tõttu on tööd jäänud pooleli. Lisaks on selle alamprogrammi raames teostatud ka Helme kiriku vareme konserveerimist. Varemete alamprogrammi eelarve oli 8 979 eurot.

2.2. Programmi tulemuslikkuse hindamine

Programmi laiem eesmärk oli ühendada kõik erinevad jõud sakraalarhitektuuri ja kultuuritraditsioonide säilitamise ja arendamise ning valdkonna laiapõhjalise käsitlemise nimel. Programmi tegevust suunanud juhtnõukogusse kuulusid erinevate huvigruppide, sh ka eri konfessioonide esindajad, mis lõi võimaluse valdkonna ühtseks, läbipaistvaks ja süsteemseks arendamiseks.

Teiseks suureks eesmärgiks oli pühakodade säilimise tagamine ehk avariiliste kirikute remontimine ja nende areng. Võrreldes programmi eelse ajaga on valdkonna rahastamine koordineeritum, suurenenud on nii summad kui ka toetust saanud pühakodade arv. Programmi eelsel ajal toetati kirikutest ainult mälestisi ja Muinsuskaitseamet eraldas kirikutele toetusi konkurentsivõimeliste mälestistega. Kuigi pühakodade restaureerimisvajadus ületas programmi võimalused, on toetusprogramm loonud võrreldes ülejäänud ehitismälestistega märgatavaid lisavõimalusi. Pühakodade, mida on hinnanguliselt 450, toetusteks on viimastel aastatel riigieelarvest eraldatud 660 000 eurot aastas, samas kui kõigi ehitismälestise (kokku 5251) toetamiseks on alates 2010. aastast eraldatud 575 000 eurot aastas.

Programmi olemasolu on aidanud luua pühakodade korrastamiseks ka muid, täiendavaid toetusvõimalusi. Kuna pühakodade programm tagas projektidele omafinantseeringu, suutsid mitmed kogudused taotleda edukalt toetust läbi teiste meetmete (nt PRIA, EAS, Peipsiveere programm) ning viia ellu suuremaid töid (nt Risti kirik, Avinurme kirik, Mihkli kirik, Naissaare kabel, Kõpu kirik, Käsmu kirik, Kihelkonna kirik, Lüganuse kirik, Rõuge kirik, Nõva kirik, Esku kabel). Seega võib öelda, et pühakodade väärtustamine läbi riikliku programmi aitas tõsta nende väärtust ka teiste toetuskeemide silmis, tagas usalduse ja aitas nii laiendada toetajate ringi.

Kirikutele on riigieelarvest eraldatud restaureerimistoetusi ka väljastpoolt pühakodade programmi. Kultuuriministeeriumi kaudu on suuremad toetuste saajad olnud Tartu Pauluse kirik, Tartu Jaani kirik, Narva Aleksandri kirik ja Kuressaare Laurentiuse kirik. Lisaks on kirikutele toetusi eraldatud Siseministeeriumi kaudu.

Programmi raames on suudetud paljude kirikute ehitustehnilist olukorda tuntavalt parandada, kuid avariiliste või halvas olukorras olevate kirikute arv on siiski suhteliselt suur. Selle vajaduse katmiseks on läinud suurem osa programmi vahenditest, mistõttu ei ole jõutud piisavalt tegeleda vähem kuluka ennetustööga – hooldus- ja remonttöödega. Nende tegevuste vahel mõistliku tasakaalu loomist on peetud silmas uue programmiperioodi kavandamisel.

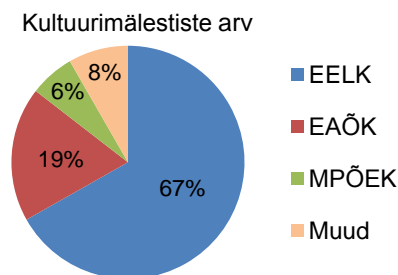
Kokkuvõtvalt võib öelda, et 2003. aastal ellu kutsutud riiklik programm „Pühakodade säilitamine ja areng“ on olnud väga vajalik pühakodade säilimise tagamise seisukohalt ning see on arendanud edasi valdkonna ühtset ja laiapõhjalist käsitlemist. Võrreldes programmile eelnenud ajaga on pühakodade restaureerimisvõimalused suurenenud. Edukas on olnud programmi tegevus ka kirikute turvalisuse kindlustamisel, projektdokumentatsioonide

koostamisel, kirikuid ja nende sisustust tutvustavate raamatute väljaandmisel, praktilise hooldusteabe jagamisel ning mitmete valdkonnauuringute alal.

3. HETKEOLUKORRA ANALÜÜS

Hinnanguliselt on Eestis ligikaudu 450 pühakoda. Kultuurimälestiseks on neist tunnistatud 239 pühakoda (kirikud, palvelad, palvemajad, tsässonad ja kabelid, kus peetakse jumalateenistusi).⁵ Lisaks on mälestiseks tunnistatud 9 kloostrite kompleksi (või kloostri maa-ala, osad neist arheoloogiamälestistena), 2 kool-kirikut ja 4 kabelite varet. Mõned pühakojad ei ole üksikobjektina kaitse all, kuid asuvad mälestise territooriumil (nt Esku kabel asub kaitse all olevas surnuaias). Enamus mälestiseks tunnistatud pühakodadest kuuluvad EELK-le.⁶

Joonis 5. Mälestiste jaotus erinevate konfessioonide vahel.

3.1. Kirikuhoonete ehitustehniline olukord

Peamiseks meie kirikute tänase seisundi määrajaks on olnud sõjale järgnenud aastakümnete mõju. Koguduste kitsas materiaalne baas ja piiratud tegevusvõimalused, suuremate investeeringute erandlikkus, pidev hooldusdefitsiit, kasutusesta või muudetud funktsiooniga kirikute rohkus, aga ka üldise ehituskultuuri allakäik summeerusid ligi viiekümne aastaga küllaltki kriitiliseks üldseisundiks. Mõnevõrra paremas olukorras olid vaid riikliku kaitse all olnud mälestised. Vaatamata sellele, et pühakodade programm on suurendanud kirikute restaureerimisvõimalusi, on avariiliste katuste ja/või konstruktsioonidega pühakodade arv jätkuvalt suur. Arvestada tuleb ka sellega, et sageli on kirikutes halb sisekliima, mis omakorda tekitab kahjustusi (eriti nt keskaegsete kirikute seinamaalingutele, mis on kohati hävinemisohus). Muinsuskaitseamet on järjepidevalt kaardistanud pühakodade restaureerimistöde vajadusi ning 2013. aasta kevadel esitasid ka EAÕK, EELK ja MPEÕK konfessioonid omapoolsed ettepanekud. 2014. aastaks on Muinsuskaitseametile esitatud taotlusi kogusummas 2,4 miljonit eurot (60 pühakoda).

3.2. Konfessioonide ja koguduste liikmeskond

Siseministeriumi andmete kohaselt on 2013. aasta seisuga Eestis registreeritud 591 usulist ühendust. Konfessioonidest ja koguduste liitudest on suuremate koguduste arvuga EELK, EEKBKL, EAÕK, Eesti Jehoova Tunnistajate Koguduste Liit ja MPEÕK.

Suuremate liikmeskondadega on EELK, MPEÕK ja EAÕK. Üldiste suundumuste ja tendentside analüüsimiseks saab kasutada kahe viimase rahvaloenduse (2000 ja 2011) andmeid.⁷ Mõlemal rahvaloendusel vastas umbes 29% täiskasvanud elanikkonnast,⁸ et nad

⁵ Sh 10 kirikuvaret, 7 kabelit (Ilumäe, Kassari, Käsmu, Malvaste, Mänspäe, Saha, Lohusuu kalmistu kabel), 9 palvelat/palvemaja, 7 tsässonad.

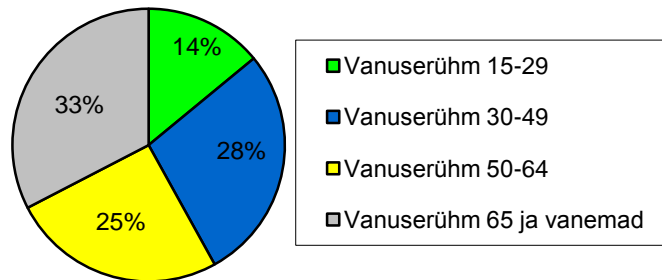
⁶ Erinevate konfessioonide puhul on mälestiste osakaal pühakodade arvust erinev. Nt EELK kirikutest u 83% on mälestised, samal ajal EAÕK kirikutest u 43%, vanausuliste palvelatest on mälestiseks tunnistatud Tallinna palvela ja Raja palvela taastatud kellatorn.

⁷ Andmed Statistikaameti veebilehel <http://www.stat.ee>.

⁸ Kõik usuküsimuste andmed on elanikkonna vanuserühma 15 ja vanemad kohta.

tunnistavad kindlat usku. Samas kui 2000. a loenduse ajal oli ateiste ja usu suhtes ükskõikseid vastajaid kokku 40%, siis 2011. a tunnistas juba 55% vastajatest, et nad „ei pea omaks ühtegi usku“. Erinevate vanusegruppide vastustest selgub, et kindlat usku omaks tunnistavate inimestest 58% on vanemad kui 50 aastat. Kui võrrelda end luterlastena ja õigeusklikena määratlenud vastajate vanuselist kuuluvust, võib välja tuua, et 2011. a rahvaloenduse andmetel on ligi pooled luterlased (48%) vanemad kui 65 aastat, samal ajal kui õigeusklike seas on see suurusjärk ainult veerand (25%).

Usklikud (peab omaks mõnda usku) ja vanus
(2011. a rahvaloenduse andmed)

Joonis 6. 2011. aasta rahvaloenduse andmetel usklikte vanuseline koosseis.

3.3. Programmi eduka jätkamise eeldused

Kokkuvõtvalt võib öelda, et viimase rahvaloenduse andmetel on enamus usklikke vanemad kui 50 aastat. Nimetatud asjaolu koos demograafiliste probleemidega kahandavad koguduste võimalusi kirikuhoonete haldamise ning korrastamisega ise toime tulla. Seega tuleb pühakodade programmi järgmisel etapil tõsiselt tegeleda kirikute jätkusuutlikkuse teemaga ehk tühjaks jäävate kirikute problemaatikaga. Oluline on, et valikud, kuhu koondada restaureerimistoetuste vahendid, oleksid teadlikud ja peaksid silmas pikemat perspektiivi. Koordineerida tuleks ka pühakodade laiendatud kasutamist. Selleks tuleb kaasata nii Eestisest kui ka rahvusvahelist kompetentsi konsultantide näol, kelle tegevuse rõhuasetuseks oleks programmi sisuline arendamine. Kindlasti tuleks paremini ja rohkem kaasata partnerid, sh kohalikke omavalitsusi jm piirkondlikke huvigruppe (nt külaseltsid jt), arvestades sealjuures pühakodade omanike soove ja nägemusi.

4. PROGRAMMI EESMÄRGID JA OODATAV MÕJU AASTATEL 2014–2018

Pühakodade programmi eesmärgiks on, et säiliks oluline osa meie kultuuri- ja kunstiajaloolisest pärandist, pühakojad oleksid avalikkusele avatud kui sakraalsuse kandjad ning kui paikkondlikud keskused, mis tugevdavad kogukonna identiteeti ja tutvustavad kultuuritraditsioone nii kohalikele kui ka külalistele.

4.1. Kultuuriväärtuslike pühakodade avariiline seisund on peatatud

Programmi üks eesmärk on olla toeks kultuuriväärtuslike kirikuhoonete ja neis leiduvate kultuuriväärtuste säilimisel. Eesmärk on peatada hoonete avarii-situatsioon ning pigem liikuda kirikute järjepideva hooldamise poole. Lisaks arhitektuuriväärtuste säilimisele ja eksponeerimisele on kirikute kordategemine oluline ka kogukonna sidususe tugevdamisel. Uuringud on näidanud, et piirkonna kirikut peavad oluliseks ka need elanikud, kes kiriku tegevustes aktiivselt ei osale. Mälestise roll paiga elamisväärsuse ja kohaliku elu tugevdamisel on samuti väga oluline.

4.2. Pühakodade jätkusuutlik areng on tagatud

Koostöös pühakodade omanike jt huvigruppidega on oluline pöörata tähelepanu pühakodade jätkusuutlikkuse problemaatikale. Muinsuskaitse seisukohalt väga unikaalsete pühakodade juures ei pruugi eksisteerida elujõulist kogudust. Eesmärgiks on tühjaks ja kasutuseta jäänud pühakodadele sobivate säilimistingimuste tagamine ja võimalusel täiendavate kasutusviiside leidmine.⁹ Selle temaatika edukaks arendamiseks, nõustamiseks, erinevate huvigruppide (kultuuri-, haridus- ja külaseltsid, turismi valdkonna edendajad jne) ühendamiseks ja tegevuste koordineerimiseks on vajalik kaasata nii Eesti-sisest kui ka rahvusvahelist kompetentsi, kasutades konsultante, kes koostöös kogudustega otsiksid probleemidele lahendusi n-ö rätsepatööna. Vajadused ja võimalused neid tegevusi ellu viia sõltuvad konkreetsete piirkondade, koguduste ja kogukondade, ka omavalitsuste huvist.

Kaks kirjeldatud eesmärki on omavahel tihedalt seotud ja üks ei toimi teiseta. Hooldatud ja kasutatav hoone on sisutegevuste eelduseks – avariilisesse kirikuhoonesse ei ole võimalik inimesi kutsuda. Sisulisele arengule saab ja on mõtet kaasa aidata jällegi seal, kus on inimesi ja kohapealset huvi.

5. PROGRAMMI VALDKONNAD JA TOETATAVAD TEGEVUSED

Programmi eesmärkidega seostatud valdkonnad on:

5.1. Kultuuriväärtuslike pühakodade ja nende sisustuse säilimine

Toetatavad tegevused:

hoonete konserveerimine, restaureerimine, avariiremont ja hooldus;

sisustuse konserveerimine, restaureerimine;

valve- ja tulekaitsesignalisatsioonisüsteemide paigaldamine,

piksekaitsete paigaldamine;

projektdokumentatsioonide koostamine (ainult investeeringukava olemasolul).

Valdkonna toetamise eesmärgiks on pühakodade ja nende sisustuse säilimine, hoonete sisekliima parandamine, turvalisuse suurendamine.

5.2. Pühakodade jätkusuutlik kasutus

Toetatavad tegevused on kogudustele ja kogukondadele suunatud nõrked (mitteusulised) tegevused, mis aitavad kaasa pühakodade kasutuse suurendamisele kogukonnakeskustena (piirkondlikud haridus-, kultuuri- ja turismikeskused) ning mis tutvustavad ja väärtustavad pühakoda:

halduskavade koostamine;

õppepäevad, seminarid, koolitused, (kogudused, omavalitsuste esindajad jt huvirühmad);

Eesti-sisised ja rahvusvahelised koostööprojektid;

kirikuturismi soodustamine;

trükised ja digitaalväljaanded (nt „Teeliste kirikud“);

fund-raising jm kampaaniate korraldamine.

Valdkonna toetamise eesmärgiks on leida lahendusi kasutuseta või väga vähese kasutusega pühakodadele, püüdes neid kasutusse tagasi tuua. Reeglina on pühakodade ülalpidamiskulud suured ja võimalusel võiks neisse tuua juurde sobilikke tegevusi, mis ühelt poolt aitaksid pikendada hoone kasutus- ja lahtiolekuaega, teisalt aitaksid katta ülalpidamiskulusid. Oluline on, et kultuuriväärtuslikud hooned oleksid kasutuses ning avatud, see aitab luua sidet ka nende kogukonnaliikmetega, kes aktiivselt kirikus ei käi.

---

⁹ Samas tuleb arvestada, et mõningate pühakodade puhul on laiendatud kasutuse rakendamine piiratum (nt õigeusu kirikud).

5.3. Teadus- ja arendustegevus

Toetatavad tegevused:

uuringute läbiviimine (arhitektuuri- ja sisustusajalugu, vajadusel inventeerimine);
restaureerimis- ja konserveerimismetoodikate arendamine (sh ehitusarheoloogia, kirikute sisekliima, materjaliuuringud),
kirikute digitaalse andmebaasi täiendamine;
publitseerimine (eelkõige alustatud raamatusarjadega jätkamine).

Valdkonna toetamise eesmärgiks on tagada programmivaldkonnale vajalike uuringute läbiviimine ja nende tulemuste kättesaadavus digitaalsete andmebaaside ja trükiste näol, samuti programmi tulemuste avaldamine ja populariseerimine.

6. PÜHAKODADE PROGRAMMI RAHASTAMINE JA JUHTIMINE

6.1. Rahastamine

Programmi rahastatakse riigieelarvest Kultuuriministeeriumi kaudu ning rakendatakse aastatel 2014–2018 Muinsuskaitseameti kaudu. Programmi juhtnõukogu esitab programmi eelarve eelnõu Muinsuskaitseameti peadirektorile kinnitamiseks.

6.2. Juhtimine

Programmi koordineerimise ja täitmise eest vastutab Muinsuskaitseamet, kes hindab programmiperioodi lõpus programmi tulemuslikkust vastavalt dokumendis toodud mõõdetavatele tulemustele ja annab vajadusel kultuuriministrile aru programmis esitatud eesmärkide saavutamisest ning edastab vajadusel nõukogu ettepanekuid programmi täiendamiseks, muutmiseks või lõpetamiseks.

Programmi eesmärkide elluviimist koordineerib kultuuriministri käskkirjaga moodustatav programmi juhtnõukogu, mida juhivad Muinsuskaitseameti peadirektor ja kuhu kuuluvad esindajad järgmistest institutsioonidest ja valdkondadest:

- Muinsuskaitseamet
- Kultuuriministeerium
- Siseministeerium
- Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium
- Rahandusministeerium
- Eesti Linnade Liit
- Eesti Maaomavalitsuste Liit
- Eesti Kirikute Nõukogu
- Eesti Evangeelne Luterlik Kirik
- Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik
- Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik
- Sakraalarhitektuuri ekspert
- Regionaalarengu- ja/ või turismiekspert

6.3. Programmi juhtnõukogu

Programmi juhtnõukogu täidab järgmisi ülesandeid:

- programmi elluviimise ja arendamise tagamine;
- programmi eelarve eelnõu esitamine Muinsuskaitseameti peadirektorile kinnitamiseks;
- vajadusel projektide algatamine ning neile täitjate leidmiseks konkursside korraldamine;
- programmi perioodi kokkuvõtte hindamine ja kinnitamine.

Programmi juhtnõukogu võib vajadusel kaasata vastavaid eksperte väljastpoolt, kes nõustavad juhtnõukogu sisulistes küsimustes.

7. RAKENDAMINE

Programmi igapäevast tööd koordineerib ja täitmise eest vastutab Muinsuskaitseamet. Muinsuskaitseametis tegeleb ja vastutab programmi täitmise eest programmi koordinaator.

7.1. Programmi valdkonna 5.1 tegevused

Programmi valdkonna 5.1 tegevuste rahastamine toimub avaliku taotlusvooru raames vastavalt Vabariigi Valitsuse 07. septembri 2004 määrusele „Riigieelarvest mälestise või muinsuskaitsealal paikneva ehitise hooldamiseks, sealhulgas valve- ja signalisatsioonisüsteemi paigaldamiseks, mälestise või muinsuskaitsealal paikneva ehitise konserveerimiseks, restaureerimiseks või optimaalsete säilitustingimuste loomiseks toetuse taotlemise, taotluse menetlemise ja toetuse andmise alused ja kord“.¹⁰ Toetuste taotluste läbivaatamiseks ja hindamiseks moodustab Muinsuskaitseamet komisjoni. Konfessioonide esindajad võivad esitatud taotluste alusel anda Muinsuskaitseametile hinnangu oma konfessiooni taotluste ulatuses. Hinnang on soovituslik.

Toetuse taotlejate sihtgrupp

Eestis registreeritud kogudused jt pühakodade omanikud ja/või valdajad ja nende volitatud esindajad.

Kriteeriumid

Taotluseid hindab Muinsuskaitseamet komisjon, lähtudes sealjuures järgmistest kriteeriumidest (sisustuse restaureerimist puudutavate taotluste hindamisel lähtutakse ainult kriteeriumidest 1-5):

1. Vastavus programmi eesmärkidele. Toetuse sihtrühm ja toetatavad tegevused peavad vastama programmi valdkonnale 5.1.
2. Avariilisus. Restaureerimistööde taotluste juures võetakse arvesse tööde edasilükkamatut iseloomu (nt avariilised konstruktsioonid, mis ohustavad kogu hoone ja/või selles säilitatavate kunstivarade säilimist).
3. Alustatud tööde lõpetamine. Eelisjärjekorras lõpetatakse programmi raames alustatud, kuid rahaliste vahendite vähesuse tõttu pooleli jäänud tööd.
4. Kultuuriväärtuslikkus. Arvestatakse taotluse objektiks oleva pühakoja kultuuriloolist ja arhitektuurilist väärtust, sh pühakojas säilitatavate kunstiväärtuste olulisust. Eelistatud on kultuurimälestised.
5. Kaasfinantseeringute ja koostööpartnerite (nt KOV, piirkondlikud kodanikuühendused ja ettevõtjad) olemasolu. Arvestatakse muudest allikatest taotletavate investeeringute omafinantseeringute tagamisega.
6. Jätkusuutlikkus. Arvestatakse taotluse objektiks oleva pühakoja kasutuspotentsiaali ja/või selle perspektiivi. Toetuste puhul alates 10 000 eurost peab taotleja esitama taotluse objektiks oleva pühakoja vähemalt 5 järgneva aasta halduskava.
7. Avatus. Taotleja peab taotluses kirjeldama, mismoodi kavatsetakse avaliku raha eest korrastatud kultuuriväärtusi avalikkusele eksponeerida ja tutvustada.
8. Eelarve realistlikkus, asjakohasus, kuluartiklite põhjendatus ning kaasfinantseerimise ja omaosaluse määr kogu taotluseelarvest. Sarnaste taotluste korral arvestatakse oma- ja/või kaasfinantseeringu olemasolu ja suurust.

---

¹⁰ <https://www.riigiteataja.ee/akt/123102012011>

Juhtnõukogu võib põhjendatud vajadusel muuta Muinsuskaitseameti komisjoni esitatud pingerida. Eelarve kinnitatakse Muinsuskaitseameti peadirektori käskkirjaga. Peale toetuse eraldamise otsust sõlmitakse taotleja või taotleja esindaja ja Muinsuskaitseameti vahel leping, kus määratakse toetuse ülekandmise ja kasutamise aeg ning muud tingimused.

Programmi juhtnõukogul on protokollilise otsuse alusel erandkorras õigus võtta vastu taotlusi taotlusvooru väliselt. Selleks võib juhtnõukogu määrata reservi suuruse (maksimaalselt 5% kogu toetusvaldkonna 5.1 eelarve mahust). Reservist toetuste eraldamise otsustab programmi juhtnõukogu vastavalt tekkinud vajadusele ja esitatud taotlustele eelarveaasta jooksul.

7.2. Programmi valdkonna 5.2 tegevused

Programmi valdkonna 5.2 tegevuste elluviimiseks korraldab Muinsuskaitseamet avaliku taotlusvooru. Piisavas mahus sobivate projektide puudumisel on juhtnõukogul ja Muinsuskaitseametil projektide omaalgatuse õigus.

Toetuse taotlejate sihtgrupp

- Eestis registreeritud kogudused jt pühakodade omanikud ja/või haldajad (halduskavade puhul ainult pühakodade omanikud ja/või haldajad);
- kohalikud omavalitsused ja nende allasutused;
- äri- ja mittetulundusühingud;
- avalik-õiguslikud juriidilised isikud;
- sihtasutused;
- füüsilisest isikust ettevõtjad

Kriteeriumid

Taotlusi hindab juhtnõukogu, lähtudes järgmistest kriteeriumidest:

1. Vastavus programmi eesmärkidele. Toetuse objektiks olevad tegevused peavad vastama programmi valdkonnale 5.2.
2. Jätkusuutlikkus. Arvestatakse taotluse objektiks oleva pühakoja kasutuspotentsiaali ja/või selle perspektiivi.
3. Avatus. Taotleja peab taotluses kirjeldama, mismoodi kavatakse avaliku raha eest korrastatud kultuuriväärtusi avalikkusele eksponeerida ja tutvustada. Toetuse objektiks olev pühakoda peab programmiperioodil osalema Teeliste Kirikute tegevustes.
4. Koostööpartnerite olemasolu (nt KOV, piirkondlikud kodanikuühendused ja ettevõtjad).
5. Kultuuriväärtuslikkus. Arvestatakse taotluse objektiks oleva pühakoja kultuuriloolist ja arhitektuurilist väärtust, sh pühakojas säilitatavate kunstiväärtuste olulisust. Eelistatud on kultuurimälestised.
6. Eelarve realistlikkus, kuluartiklite põhjendatus ning kaasfinantseerimise ja omaosaluse määr kogu eelarvest. Sarnaste taotluste korral arvestatakse oma- ja/või kaasfinantseeringu olemasolu ja suurust. Taotluses peab tooma välja projekti kogumaksumuse, eelistatakse terviklikke lahendusi.

7.3. Programmi valdkonna 5.3 tegevused

Programmi valdkonna 5.3 tegevuste elluviimist korraldab Muinsuskaitseamet. Muinsuskaitseametil ja juhtnõukogul on projektide ja tegevuste omaalgatusõigus.

7.4. Toetuse mitteandmise alused

7.4.1. taotlus jõudis kohale pärast taotlusvooru lõpptähtaega;

7.4.2. taotlus on puudulik või ei vastanud muul viisil loetletud vormilistele tingimustele;

- 7.4.3. taotleja ei ole toetuskõlblik (vastavalt punktidele 7.1 ja 7.2);
- 7.4.4. taotletav tegevus ei ole toetuskõlblik (ei vasta programmi valdkondadele);
- 7.4.5. taotluse asjakohasus on madalam kui teistel hinnatud projektidel;
- 7.4.6. taotluse rahuldamiseks ei jätku taotlusvooru raames vahendeid;
- 7.4.6. taotlejal on maksuvõlg või ta on taotluse esitamisele eelneva 5 aasta jooksul rikkunud muinsuskaitseadusest tulenevaid nõudeid ja/või head äri- ja juhtimistava.

7.5. Taotlusvorm ja lisadokumendid

- Taotlused tuleb esitada [programmi lisa toodud toetuse taotluse vormil](#);
- Punktides 5.1 ja 5.2 nimetatud valdkondade all loetletud tegevuste finantseerimiseks vajalikud taotlused tuleb esitada eraldi taotlusblankettidel, mitte ühise taotlusena;
- Taotlus koos lisadokumentidega tuleb esitada Muinsuskaitseametile Kultuurimälestiste riikliku registri (<http://register.muinas.ee/>) e-teenuse kaudu või digitaalselt allkirjastatult aadressile info@muinas.ee või paberil (Uus 18, Tallinn 10111).

Toetustaotluse lisadokumendid on:

- toetuste puhul alates 10 000 eurost peab taotleja esitama taotluse objektiks oleva pühakoja vähemalt 5 järgneva aasta halduskava);
- hinnapakkumised;
- projektdokumentatsioonide koostamise taotluste puhul investeeringukava, millega toetuse taotleja kinnitab, et projekteeritavad tööd viiakse ellu 3 aasta jooksul pärast projektdokumentatsiooni valmimist
- esindaja puhul volitus

Töös esinevad lühendid:

EAÕK – Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik

EEKBKL – Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liit

EELK – Eesti Evangeelne Luterlik Kirik

MPEÕK – Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik

8. LISAD

Lisa 1 Taotlusvorm

LISA 1. Taotlusvorm

Programmist „Pühakodade säilitamine ja areng 2014–2018“ toetuse TAOTLUS

Alus: Vabariigi Valitsuse 7. septembri 2004. a määrusega nr 294 kehtestatud „Riigieelarvest mälestise hooldamiseks, sealhulgas valve- ja signalisatsioonisüsteemi paigaldamiseks, mälestise konserveerimiseks, restaureerimiseks või optimaalsete säilitustingimuste loomiseks toetuse taotlemise, taotluse menetlemise ja toetuse andmise alused ja kord“ (RT I 2004, 67, 466) § 2

Täidab Muinsuskaitseamet:

Taotluse laekumise kuupäev
Programmi valdkond

Täidab toetuse taotleja:

Toetuse saaja nimi (ärinimi)
Isikukood (registrikood)
Toetuse saaja postiaadress (elukoht või tegevuskoht)
Kontaktisik Telefon ja faks E-post
Arveldusarve ja pank

Pühakoja nimi Kultuurimälestiste riikliku registri number Pühakoja asukoht
Tööde loetelu, milleks toetust taotletakse
Kaasfinantseerijad ja koostööpartnerid
Kirjeldus, mismoodi kavatsetakse avaliku raha eest korrastatud kultuuriväärtusi avalikkusele eksponeerida ja tutvustada (<i>võib esitada eraldi lehel</i>)
Tööde kogumaksumus
Programmist taotletav summa
Omafinantseeringu summa
Kaasfinantseeringu summa

Toetavate tegevuste projektdokumentatsiooni olemasolu – Muinsuskaitseametiga kooskõlastatud mälestise konserveerimise või restaureerimise projekt (projekti pealkiri, kooskõlastamise kuupäev ja number)

KOHUSTUSLIKUD LISADOKUMENDID:

Lisa 1 Halduskava (<i>alates taotlussummast 10 000 eurot</i>)
Lisa 2 Hinnapakumised
Lisa 3 Projektdokumentatsioonide koostamise taotluste puhul investeeeringukava, millega toetuse taotleja kinnitab, et projekteeritavad tööd viiakse ellu 3 aasta jooksul pärast projektdokumentatsiooni valmimist
Lisa 4 Juhul kui taotluse esitab omaniku esindaja, siis omaniku volitus

Käesolevaga kinnitan, et taotluses ja selle lisades esitatud andmed on õiged:

Toetuse taotleja nimi ja ametikoht	Allkiri /võib saata ka digitaalselt allkirjastatuna info@muinas.ee	Kuupäev